

SENAT DE BELGIQUE

SESSION DE 1985-1986

23 MAI 1986

Proposition de loi accordant le titre de ville à la commune d'Herbeumont

(Déposée par M. Conrotte et consorts)

DEVELOPPEMENTS

Importance historique

Thierry II de Walcourt (1192-1234), fils de Wery de Walcourt, comte de Rochefort, obtint les terres d'Orgeo et Herbemont (Herbeumont) lors de son mariage avec Gertrude, fille du comte Louis III de Chiny.

En 1268, Jehan de Rochefort ainsi que ses frères mettaient la ville de Herbemont à la « loi de Beaumont », Jehan se réservant le lieu-dit « la roche » pour y construire sa maison. C'est sur celle-ci que s'élèvera l'imposante construction du château d'Herbeumont.

1268 marque l'érection d'Herbeumont en seigneurie autonome, événement qui précède de peu la matérialisation de ce fait politique par un château, siège administratif et judiciaire de la nouvelle entité.

« La forteresse joignait à une situation topographique idéale un puissant appareil de fortifications » (« Le château d'Herbeumont », Matthijs et Hossey, in *Archaeologica Belgica* n° 209, Service national des Fouilles).

La seigneurie reste l'apanage de la famille d'Herbeumont et Orgeo jusqu'en 1420. Evrard de la Marck (décédé en 1440), époux en secondes noces d'Agnès de Rochefort, acquiert le 14 mai 1420 les droits seigneuriaux sur Herbeumont et Orgeo qui appartenaient à la famille d'Orgeo depuis 1260.

BELGISCHE SENAAAT

ZITTING 1985-1986

23 MEI 1986

Voorstel van wet waarbij aan de gemeente Herbeumont de titel van stad wordt verleend

(Ingediend door de heer Conrotte c.s.)

TOELICHTING

Historisch belang

Diederik II van Walcourt (1192-1234), zoon van Wery van Walcourt, hertog van Rochefort, kreeg de landerijen Orgeo en Herbemont (Herbeumont) in zijn bezit door zijn huwelijk met Gertrude, dochter van graaf Lodewijk III van Chiny.

In 1268 brachten Jan van Rochefort en zijn broers de stad Herbemont onder het stelsel van het stadsrecht van Beaumont. Voor zichzelf eiste Jan het gehucht « La Roche » op om er zijn huis te bouwen. Daarop zal zich later de vesting van Herbeumont als indrukwekkend bouwwerk verheffen.

Eveneens in 1268 werd Herbeumont verheven tot vrije heerlijkheid, welke politieke gebeurtenis kort daarop werd gevolgd door de bouw van een kasteel als zetel van administratie en rechtspraak in het nieuwe gebied.

Niet alleen topografisch was deze vesting ideaal gelegen, doch zij was tevens toegerust met een machtig geheel van vestingwerken, aldus Matthijs en Hossey (« Le château d'Herbeumont » in *Archaeologica Belgica*, nr. 209, Nationale Dienst voor Opgravingen).

Deze heerlijkheid bleef het apanage van de familie Herbeumont-Orgeo tot in 1420. Everard van der Marck († 1440), echtgenoot in tweede huwelijk van Agnes van Rochefort, verkreeg op 14 mei 1420 de heerlijke rechten over Herbeumont en Orgeo, die sedert 1260 toebehoorden aan de familie Orgeo.

Louis Ier (décédé en 1498), fils de ce second mariage, obtint par sentence du conseil de Luxembourg du 1er décembre 1444, outre la moitié du pays de Neufchâteau, les terres et forteresses de Herbeumont, Orgeo, Cugnon, Auby et Ochamps. A la mort de son frère aîné en 1452, il obtint également les droits sur Rochefort et les dépendances et engagères qui s'y rattachaient.

Louis III de la Marck, fils de Louis II, réunit entre 1525 et 1529 les possessions de son père et celles de ses oncles. Il épouse Elisabeth d'Autriche, fille naturelle de l'empereur Maximilien. Comme ils n'ont pas d'enfant, par testament rédigé en 1531, il désigne comme héritier un petit-fils de sa tante Louise de la Marck-Rochefort, Louis de Stolberg († 1574), qui n'eut que trois filles.

La situation stratégique de ces possessions wallonnes en faisaient un enjeu de premier ordre dans les conflits avec la France. Les trois gendres du défunt Louis de Stolberg administrèrent les Terres wallonnes sous le régime de l'indivision jusqu'en 1594. A partir de cette date, Louis II de Loewenstein, mari de la cadette Anne, promu premier président du Conseil aulique de l'empire, devint le seul maître des Terres wallonnes.

Le fils de Louis II, Jean Théodore (décédé en 1644), reprit les prétentions à la souveraineté pour Herbeumont, Cugnon, Chassepierre, esquissées par ses prédécesseurs (entre autres refus de donner le nombre de feux pour payer les « aydes et subsides »).

Au début du régime français, les Terres wallonnes furent non seulement abolies comme entités seigneuriales, mais leur patrimoine fut en bonne partie nationalisé. Les archives comptables qui nous sont parvenues permettent dans une certaine mesure de reconstituer les attributions des différents officiers qui participaient à la gestion de ces territoires, cumulant très souvent les fonctions de prévôt et de bailli, de gruyer, de capitaine ou de châtelain et de receveur. L'inventaire des archives de l'Etat rend compte d'une manière fragmentaire des administrations fonctionnant dans chaque ensemble de seigneuries (*Administration des Terres wallonnes des Princes de Loewenstein et de Stolberg*, Petit et Hanwick, Archives du Royaume).

Une des dernières traces de l'appellation « Ville d'Herbeumont » avant l'abolition de ce titre par l'occupant français se trouve dans la Mappemonde divisée en quatre parties datant de 1769 (dans l'explicatif, elle y est qualifiée de petite ville près de la rivière Semoy).

L'annexion des seigneuries d'Herbeumont et d'Orgeo (1420), de Cugnon et d'Auby (1422) et de Chassepierre à la fin du XVe siècle amena la création d'une prévôté, dite d'Herbeumont et d'un baillage appelé indifféremment de Cugnon ou de Chassepierre. Les deux offices sont certainement cumulés depuis la première moitié du XVIe siècle. La série comptable la plus ancienne dont on possède un XIIe cahier sans nom de receveur et couvrant l'exercice 1542-1543 et inaugurée en 1531 est déjà commune à la totalité

Lodewijk I († 1498), zoon uit dit tweede huwelijk, verkreeg door een besluit van de Raad van Luxemburg op 1 december 1444 niet alleen de helft van het gebied van Neufchâteau, maar ook de landerijen en vestingen van Herbeumont, Orgeo, Cugnon, Auby en Ochamps. Bij het overlijden van zijn oudste broer in 1452, verkreeg hij daarenboven de rechten op Rochefort, met aanhorigheden en pandbezittingen.

Tussen 1525 en 1529 verenigde Lodewijk III van der Marck, zoon van Lodewijk II, de bezittingen van zijn vader met die van zijn ooms. Hij huwde met Elisabeth van Oostenrijk, een natuurlijke dochter van keizer Maximiliaan. Aangezien zij kinderloos bleven, stelde hij in zijn in 1531 gemaakt testament als erfgenaam aan een kleinzoon van zijn tante, Louise van der Marck-Rochefort, Lodewijk van Stolberg († 1574), die op zijn beurt slechts drie dochters had.

Door hun strategische ligging werden de Waalse bezittingen een zeer belangrijke inzet bij de conflicten met Frankrijk. Tot in 1594 bestuurden de drie schoonzons van Lodewijk van Stolberg die landgoederen als een onverdeeld erfgoed. Daarna werd Lodewijk II van Loewenstein, de echtgenoot van de jongste zuster Anna, bevorderd tot eerste voorzitter van de Keizerlijke Hofraad en kon alleen hij nog heersen over de Waalse landgoederen.

Jan Theodoor († 1644) de zoon van Lodewijk II, nam de aanspraken op soevereiniteit voor Herbeumont, Cugnon, Chassepierre weer op; die soevereiniteit hadden ook zijn voorgangers reeds betracht door onder meer te weigeren het aantal haardsteden op te geven waarmee de « beden ende subsidien » (belastingen) berekend werden.

Bij het begin van het Franse tijdperk werd aan de Waalse landgoederen niet alleen het statuut van heerlijkheid ontrokken, doch bovendien werden zij als familiegoed grotendeels genationaliseerd. Uit de bewaard gebleven boekhoudkundige archieven kunnen wij in zekere mate opmaken welke bevoegdheden de verschillende officieren bezaten die meewerkten aan het bestuur van de landgoederen. Vaak oefenden zij het ambt van provoost en baljuw, woudmeester, kapitein of kasteelheer en ontvanger samen uit. De inventaris van het Rijksarchief biedt slechts een onvolledig beeld van de manier waarop die besturen werkten in elk geheel van heerlijkheden (Petit en Hanwick, *Administration des Terres wallonnes des Princes de Loewenstein et de Stolberg*, Rijksarchief).

Voor de Franse bezetter aan Herbeumont de titel van stad ontnam, werd hij nog een laatste maal genoemd in de Mappemonde in vier delen uit 1769 (in de uitleg wordt Herbeumont beschreven als een stadje aan de Semoy).

De versmelting van de heerlijkheden Herbeumont en Orgeo (1420), Cugnon en Auby (1422) en Chassepierre aan het eind van de 15de eeuw, leidde tot het instellen van een zogenaamd provoostschap van Herbeumont en een baljuwschap dat nu eens van Cugnon, dan weer van Chassepierre wordt genoemd. Zeker vanaf de eerste helft van de 16de eeuw werden die twee ambten gelijktijdig uitgeoefend. Van het oudste boekhoudkundig stel bezitten wij een 12de verslag, waarop weliswaar de naam van de ontvanger ontbreekt,

du baillage de Chassepierre et de la prévôté d'Herbeumont, y compris la juridiction foncière à Muno et depuis 1560 les revenus des seigneuries de Bertrix et d'Ochamps. Le siège de cette administration s'est tenu au château d'Herbeumont jusqu'à sa destruction en 1657.

Une autre trace encore du titre de ville figure à la première page du plan cadastral terminé le 18 juillet 1828, plan faisant état des « ruines du château de l'ancienne ville d'Herbeumont ».

Importance militaire

L'importance du rôle défensif de la forteresse a été montrée lors des campagnes de fouilles du Service national des fouilles. On peut y voir l'évolution de la conception de la défense du château-fort style Philippe Auguste (Louvre) jusqu'aux techniques modernes de la guerre avec défenses en profondeur et levées de terre pour protéger les murs de l'impact des boulets. L'importance stratégique de la place est racontée lors de la prise du château en 1558 dans les commentaires de François de Rabutin : « le château de Herbeumont, pour estre le principal lieu où s'amassaient toutes les assemblées des Ardennes et où se dressaient toutes les entreprises que ils appareillaient ceste part et où aussi après ils faisaient leurs retraites. Or, la seule prise de ce chasteau de Herbeumont ne doit estre mise et nombrée entre les moindres... »

Après la prise du château, Monsieur de Nevers advertit incontinent le Roy par Monsieur de Saint Simon, guidant de sa compagnie.

Le Roy en rendit grâce à Dieu de ce qu'estant la fortune contraire changée, en un mesme temps et en divers lieux luy octroyait de si belles et amples victoires (Calais).

Le Roy délibéra « pour contraindre son ennemy d'accepter une aimable paix. »

La paix fut rétablie par le traité de Cateau-Cambrésis.

En 1914 et 1940, les armées allemandes suivirent le même chemin : une des deux divisions blindées qui passa la Meuse à Sedan franchit la Semois entre Herbeumont et Cugnon, l'autre division franchit celle-ci à Bouillon.

D'autres archives françaises montrent l'importance d'Herbeumont au point de vue militaire. *La Gazette* de Théophraste Renaudot, n° 72 du 29 juin 1641, raconte que, du camp de Bazeilles près de Sedan, le marquis de Sourdès, frère aîné du cardinal de Richelieu envoya 1 800 fantassins et 300 chevaux avec deux grosses pièces de canons reconnaître le château d'Herbeumont.

D'autres archives françaises racontent la tentative d'enlèvement de Louis XIV en août 1657 au lieu-dit « Trou de

doch dat betrekking heeft op het dienstjaar 1542-1543 en in 1531 werd ingezet. Het behandelt reeds het gehele baljuwschap van Chassepierre en het provootschap van Herbeumont, met inbegrip van de rechtspraak door de landsheer te Muno en sedert 1560 de inkomsten van de heerlijkheden Bertrix en Ochamps. Die bestuurslichamen hadden hun zetel in het kasteel van Herbeumont tot in 1657, in welk jaar de vesting werd verwoest.

Een andere verwijzing naar de titel van stad komt voor op de eerste bladzijde van het kadastraal plan dat voltooid werd op 18 juli 1828 en dat melding maakt van de ruïne van het kasteel van de voormalige stad Herbeumont.

Militair belang

Het belang van de vesting als verdedigingswerk is aan het licht gekomen tijdens de opgravingscampagnes van de Nationale Dienst voor Opgravingen. Tijdens die campagnes is tevens gebleken hoe de verdedigingswerken van een burcht uit het tijdperk van Philippe Auguste (het Louvre) door de modernisering van de technieken inzake oorlogsvoering geëvolueerd zijn naar het uitbouwen in de diepte en het aanbrengen van aanaardingen om de wallen te beschermen tegen de inslag van kanonskogels. Hoe groot het strategisch belang van die vesting wel is geweest, staat vermeld in het commentaar van François de Rabutin op de inname ervan in 1558. De vesting van Herbeumont wordt er met name omschreven als de belangrijkste plaats waar alle vergaderingen in de Ardennen werden gehouden, van waaruit alle aanvallen werden geleid die in die streek voorbereid werden en waar men zich nadien terugtrok. Daarom mag alleen al het innemen van de vesting van Herbeumont niet bij de minste der wapenfeiten worden gerekend...

Na de inneming bracht de Heer van Nevers terstond de Koning op de hoogte via de Heer van Saint-Simon die zijn gevolg leidde.

De Koning dankte God daarop dat de fortuin hem weer toelachte : op eenzelfde ogenblik en op twee verschillende plaatsen had zij hem immers twee prachtige en grootse overwinningen toegekend (Kales).

De Koning besloot zijn vijand te dwingen een gunstige vrede te aanvaarden.

Tot slot werd de vrede hersteld door het verdrag van Cateau-Cambrésis.

In 1914 en 1940 volgden de Duitse legers dezelfde weg : een van de twee pantserdivisies die de Maas te Sedan overstak, stak de Semois over tussen Herbeumont en Cugnon; de andere te Bouillon.

Het militair belang van Herbeumont blijkt nogmaals uit andere Franse archiefstukken. In *La Gazette* van Théophraste Renaudot nr. 72 van 29 juni 1641 wordt verhaald dat de markies van Sourdès, de oudste broer van kardinaal de Richelieu, uit het kamp te Bazeilles bij Sedan, 1 800 man voetvolk en 300 paarden met twee zware vuurmonden op verkenning uitstuurde naar de vesting van Herbeumont.

In nog andere Franse archiefstukken wordt gewag gemaakt van de poging tot ontvoering van Lodewijk XIV

Soiry » entre Inor et Mouzon (rapport du capitaine des Mousquetaires, narration de l'aumônier de la Cour...)

Cette tentative fut effectuée sur ordre. Les soldats avaient quitté la forteresse d'Herbeumont et tendu un guet-apens à Louis XIV. Celui-ci en ayant eu vent, ces soldats se sont fait massacrer par ses gardes.

Herbeumont, première ville de l'autre côté de la frontière entre les possessions françaises et l'Empire, servit aussi de refuge aux Jansénistes lors des guerres de religion.

Importance administrative

Depuis la création d'Herbeumont en seigneurie indépendante, les justices hautes, moyennes et basses y avaient leur siège. En 1422, l'importance de ce siège augmenta avec la création de la prévôté d'Herbeumont. Son importance continua à se développer jusqu'à la Révolution française où Mathieu Belva, notaire et juge assesseur, est cité en 1794-1795 comme clerc juré (greffier) de la prévôté de la haute cour d'Herbeumont.

Herbeumont, à côté d'un rôle militaire et administratif (justice - receveur), joua également un rôle industriel dans la région : verreries, moulins, forges, scieries, huileries, ardoisières créèrent une activité industrielle qui se maintint jusqu'en 1977, date de la disparition de la dernière ardoisière.

La guerre de 1914 a malheureusement détruit la maison communale ainsi que le mobilier et toutes les archives de la ville. Ce fut une perte irréparable pour toute la région et surtout pour l'histoire. Beaucoup d'archives de la prévôté appartenant aux princes de Loewenstein à Munich n'ont pas encore pu être étudiées.

L'entité actuelle d'Herbeumont qui couvre 5 885 ha et compte quelque 1 400 habitants résulte de la fusion des anciennes communes de Saint-Médard et Martilly, fusion essentiellement motivée par le maintien de l'unité de la forêt domaniale. Compte tenu de l'importance historique d'Herbeumont et du fait qu'elle a toujours porté le titre de ville jusqu'à ce qu'il lui fut enlevé par l'occupant français, il conviendrait de le lui restituer.

R. CONROTTE.

**

PROPOSITION DE LOI

ARTICLE UNIQUE

La commune d'Herbeumont est autorisée à porter le titre de ville.

R. CONROTTE.

E. DEWORME.

M.-Th. GODINACHE.

J. BOCK.

(augustus 1657) ter hoogte van de « Trou de Soiry » tussen Inor en Mouzon (rapport van de kapitein van de Muskietiers, mondeling verslag van de Hofaalmoezenier...)

Die poging werd op bevel uitgevoerd. Nadat zij de vesting van Herbeumont hadden verlaten, waren de soldaten in een hinderlaag gaan liggen voor Lodewijk XIV, maar aangezien die er de lucht van had gekregen, heeft zijn wacht de belagers weten te doden.

Als eerste stad over de grens tussen de Franse landgoederen en het Keizerrijk, is Herbeumont tijdens de godsdiensoorlogen ook nog een toevluchtsoord geweest voor de jansenisten.

Administratief belang

Sinds Herbeumont verheven werd tot vrije heerlijkheid, hielden de hogere, midden- en lagere rechtbanken er zitting. In 1422, toen het provoostschap van Herbeumont werd ingesteld werden die nog belangrijker. Dat belang bleef gestaag groeien tot aan de Franse Revolutie, toen er nog melding gemaakt werd van Mathieu Belva, notaris en bijzitter, als griffier van het provoostschap van de hogere rechtbank van Herbeumont (1794-1795).

Naast een militaire en administratieve rol (rechtspraak en belastingen), speelde Herbeumont in de streek ook een industriële rol : glasblazerijen, molens, smederijen, zagerijen, olieslagerijen, leisteengroeven zorgden voor industriële activiteit tot in 1977, in welk jaar de laatste leisteengroeve gesloten werd.

Tijdens de eerste wereldoorlog werd het gemeentehuis op een jammerlijke wijze verwoest : het meubilair en de stadsarchieven gingen toen verloren. Een onherstelbaar verlies voor de streek en vooral voor de geschiedschrijving. Ook werden tal van archiefstukken van het provoostschap die toebehooren aan de prins van Loewenstein (Munchen), tot op heuen niet onderzocht.

De huidige gemeente Herbeumont beslaat 5 885 ha en telt ongeveer 1 400 inwoners, wat het gevolg is van de samenvoeging met de voormalige gemeenten Saint-Médard en Martilly, die grotendeels ingegeven was door het streven om de domeinbossen als een geheel te handhaven. Gelet op het historisch belang van Herbeumont en aangezien het steeds de titel van stad heeft gevoerd tot die hem door de Franse bezetter werd ontnomen, behoort die titel hem terug te worden gegeven.

**

VOORSTEL VAN WET

ENIG ARTIKEL

De gemeente Herbeumont is gerechtigd de titel van stad te voeren.